

T Ü R K Ç E E Z A N

Asist. Dr. Seçil AKGÜN

Konuştuğunu, duyduğunu, okuduğunu anlıyabilmek, insanoğlunun en doğal ihtiyacı olmuştur. Bunların yanısıra, duasının da anlıyabileceği dilde, kendi dilinde olmasını ister. Tapınma, herne kadar kişisel bir işlemse de, memleketimizde büyük bir çoğunluğun Müslüman olması nedeniyle, İslam dini gereği olan beş vakit namaza çağrı, yüksek sesle, cami hoparlörlerinden yapılmaktadır. Türkçemizin öz benliğine kavuşması için sürekli çabaların gösterildiği bu dönemde camilerden gelen ezan sesinin Türkçe olmayıp Arapça olması, dikkat çekici bir sorundur. Kaldı ki, toplumumuz bu çağırının Türkçe olarak yapıldığı bir dönem de geçirmiştir. "Arapça" dilinin "din dili" olarak nitelenmesi ve bu dilde dindaşlara seslenilmesinin sakıncaları pek çoktur. En başta da insanın söylediğini ve duyduğunu anlamaması gelir. Türkiye'de bu yolda geçirilen aşamaları incelemek istersek, buna ezan kelimesinin tanımını yaparak başlayabiliriz:

"Ezan" "duyuru" demektir. Müslümanların beş vakit kılmakla yükümlü oldukları namaza çağırıdır. Müslümanlara namaz vaktini duyurmanın şeklini bir karara bağlamak isteyen Hazreti Muhammet, çevresi ile görüşükten sonra, Abdullah bin Zeyd'in görüşünü uyguladı. Bu da çağırını, cami damından Müslümanlara yüksek sesle seslenerek yapmaktı. Ancak, Ezan için belirli bir makam, o zaman da saptanamamıştı. Sadece yüksek sesle okunması kararlaştırılmıştı¹.

Bu devirden başlamak üzere, tüm Müslümanlarca ezan, dua Arapça yapılageldi. Selçuk Türkleri de İslamı onaylayan başkaları gibi, Arapça ezan okurlardı. Osmanlı devletinin başlangıç devirlerinde bile, Türkçenin resmi dil olmasına rağmen, ibadet, Arapçaydı.

Başka diller, dua dilleri bakımından incelendiğinde, bir çoğunun ergeç bir dönüşüm yaparak dualarını milli dillerinde yaptıkları görü-

¹ İslam Ansiklopedisi, Mad: Ezan, Cilt: 4 s. 429

lür. İnsanların en doğal hakları, konuştuklarını ve dinlediklerini anlayabilmektir. Bu konuşulanların "dua" olması, hiç bir şey değiştirmez. Anlaşılmamasını gerektirmez.

Bizde Ezanın Türkçeleştirilme çabaları, ilk olarak Yeni Osmanlılardan Ali Suavi'de görülür.

1867'lerin Batılılaşma akımı öncülerinden olan Suavi, Türklere batı kültürünü tanıtmayı amaçlıyordu. Hatta İslam fıkıhını bile batıcı gözle eleştirmişti. Teokratik yönetime karşı özgürlüğü savunmak uğrunda can veren bu büyük adam, her zaman "Osmanlıcaya" karşı "Türkçeci" olmuş, bunu ibadette de yansıtmak istemiştir.

II. Abdülhamit tarafından Galatasaray Mektebi Sutanisi Müdürlüğüne getirilen Ali Suavi, daha o zamanlar Ayasofya ve Beyazıt camilerinin kürsülerinden, halkla, halk dilinde ve halkı uyandıracak hutbeler yapmıştır. Suavi, sürekli olarak Türk dilinin özgürlüğünü savunurdu. Hatta yayımlamakta olduğu "Ulûm" gazetesinde (2 ve 3 nü sayılarında) "Lisan ve hatt-ı Turki" adlı etüdünde, Müslümanlara göre en mükemmel dil sayılan Arapçayı eleştirmişti. Kur'an lehçesinin karışıklığına da değinmişti. Dil davasında kesinlikle hutbelerle namaz surelerinin Türkçeleştirilebileceği ve Türkçe namaz kılınabileceği fikrini savunuyordu. Hatta İmamı Azam Ebu Hanife'nin her milletin Kur'anı kendi diline çürebileceğine dair fetvası olduğunu bildirmişti. Yani Suavi'ye göre, "hutbede Türkçe kullanılması zaruret, namazda Türkçe de cevazd²".

Ali Suavi'nin bu görüşleri II nci Meşrutiyetle ortaya çıkan "Türkçülük" akımıyla da desteklendi. Devrin yazarları Türkçe'nin özleştirilmesinin gerekliliği ve önemini ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı. Bu ara Ziya Gökalp, "Vatan" adlı şiiriyle halkın camilerde okunan ezanı anlayamadığını belirtti. Bir başka deyimle, ibadetin milli dille yapılmasına olan özlem ve gereği de dile getirdi:

"Bir ülkeki camiinde Türkçe ezan okunur.
Köylü anlar mânâsını namazdaki duanın...
Bir ülkeki mektebinde Türkçe Kur'an okunur,
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın...
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın³."

2 DANIŞMEND, İsmail Hakkı: Ali Suavi Türkçülüğü, 1942

3 GÖKALP, Ziya: Z. Gökalp Külliyyatı Şiirler ve Halk Masalları, TTK Basımevi, Ankara

Kurtuluş Savaşı dönemine gelince, bu dönemde amaçlanan Türklerin kendi toprakları üzerinde bağımsızlıklarını elde etmeleri ve özgürlüklerine kavuşmalarının yanısıra, sosyal yaşantılarında da çağdaş uygarlık seviyesine erişip her bakımdan Arap etkisinden arınıp “Türk” olmalarıydı. Zaferi izleyen devrimlerde, sosyal yaşantıya büyük ölçüde önem verildiği bilinmektedir. Çağdaş bir sosyal düzene kavuşabilmede büyük bir etken olan dil, son derece önemsenmekteydi. Türkçemizi Arap etkisinden kurtarmak, özleştirmek için çabalanıyordu. Bu ara, dua dilinin de Türkçe olmasının gerekliliği üzerinde duruluyordu. Hatta 23 Nisan 1920’de, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışında okunan duanın da Türkçe olmasına dikkat edildi⁴.

Kurtuluş Savaşı sonrası, 3 Mart 1922 de, Büyük Millet Meclisi’nin üçüncü toplanma yılını açış konuşmasında, Mustafa Kemal, sözü camilere getirdi. Cami kürsülerinin halkı aydınlatıcı ve yol gösterici yerler olmaları gerektiğini söyledi. Bu amacı yerine getirebilmek için herşeyden önce okunan duaları halk anlayabilmeliydi. Bu da ancak Türkçe Ezan ve Kaematle gerçekleşebilirdi⁵.

Aynı yıl, İstanbul Darülfünun müderrislerinden Ubeydullah Efendi, bir yazısıyla Muhammed’in Müslümanlara sadece “inanma”nın yeterli olmayıp “bilmek” de gerektiği fikrini ele almıştı. Burada da Türkçe Kur’an fikri ve yararı öne sürülüyordu. Artık Türkçe Kur’an okuma ve dua etme kavramı yavaş yavaş yayılıyordu. Bu konuda çalışmalar da başlamıştı. İlk Türkçe hutbe⁶, Abdülmecit Efendi’nin Halife seçilmesi dolayısıyla okundu. Fatih Camii avlusunda 22 Kasım 1922 günü, bu hutbe, Ankara’dan yeni Halifeyi tebrike giden hey’etten Kırşehir mebusu Müfid Efendi⁶ tarafından okundu⁷.

7 Şubat 1923 tarihinde Mustafa Kemal, Balıkesir’de Paşa Camii minberinde bir konuşma yaptı. Aslında, bu konuşma, bir hutbe niteliğindeydi. Herkesin anlayacağı dille konuşup Türkçe ezanın gerekliliğini belirten Mustafa Kemal, daha önce İslam dinini ve Peygamberi anlatmıştı. Camilerin “meşveret” yani dünya sorunlarını görüşmek için de olduğunu söylemişti. Bundan sonra, “hutbe”nin herkesin anlaya-

4 ABALIOĞLU, Yunus Nadi: Türkiye Büyük Millet Meclisi. İst. 1955 s: 31

5 Vatan, 13 Haziran, 1922

6 CEBESOY, Ali Fuat, Siyasi Hatıralar, Cilt I, s.: 165

7 Daha önceki hep Arapça yapılmış olan hutbe, minberden yapılan ve genellikle namazı izleyen konuşmadır.

cağı dilde söz söylemek anlamına geldiğine değinmişti. Konularının da askeri, idari, mali, siyasi, sosyal konuları kapsamına anlabileceğini açıklamıştı. "100, 200 hatta bin sene önceki hutbeleri okumak insanları gaflet içinde bırakmaktır" demiştir. Cami kürsülerinden söylenenlerin halkın anlayamayacağı dilde söylemesinin dinliyenleri okuyanlara köle kıldığını belirtmiştir⁸.

Ziya Gökalp 1923 de yayımladığı "Türkçülüğün Esasları" kitabında "Dini Türkçülük" adlı bir kısım yer almaktadır (s : 123). Bu kısımda dinin anlaşılması, zevk vermesi için mutlak surette anlaşılır bir halde, yani Türkçe olması gerektiğini yazmıştır. Ziya Gökalp'in Türkçe Kur'an teklifi çeşitli tepkiler yarattı. Tokath Mustafa Sabri, "Dini Mücedditler" adlı yapıtıyla bunun asla gerçekleştirilemeyeceğini savunuyordu. Ubeydullah Efendi gibi ilericiler ise, Müslümanların Kur'anı anlamakla yükümlü olduklarını söylüyorlardı⁹.

1924 Yılında Cumhuriyetin en büyük laik aşaması yapıldı : Halifelik kaldırıldı. Bundan sonra Şeriye ve Evkaf Vekaletlerine de gerek kalmıyordu. 3 Mart 1924 tarihli kanunun I inci maddesi, Türkiye Cumhuriyetinde halkla ilgili bütün işlemlerin yürütülmesini kesinlikle Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümete bırakıyordu. Ancak dinsel sorunlar süregelmekteydi. Bunlar için Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Reisliği kuruldu. Camiler, medreseler, tekke ve zaviyelerin idaresi¹⁰, imam, hatip vaiz, şeyh, müezzin ve kayyumların atanmaları, il ve ilçelerdeki müftülük örgütleri de bu kuruluşa bağlandı. Diyanet İşleri Reisliğinin bir de Danışma Kurulu vardı. Amacı Cumhuriyet ve laikliğe hizmetti. Bu kurul, ezan ve salatın Türkçeleştirilmesi, hutbelerin Türkçe okunmasını ele aldı. Ayrıca, hutbelerin konularının siyasi, sosyal, askeri, mali içtimai ve iktisadi sorunları kapsamalarının da üzerinde duruldu¹¹.

Bütün bu işlemlere girişilmesine rağmen, 1926 yılı nisan ayında Erenköy caminde bir müezzinin Türkçe ezan okuması, birçok karşı koymalara önyak oldu. Daha da garibi, bu hoca, Diyanet İşleri Reisliğine şikayet edilmiş ve geçici bir süre için görevinden alınmıştı. O zaman Kars Milletvekili olan Ahmet Ağaoğlu, 11 Ni-

8 Atatürk'ün Söyley ve Demeçleri, Cilt II, s: 96

9 DAVER, Bülent Doç. Dr, Laiklik, Ank, 1355 s: 168

10 Tekke ve Zaviyeler, 2 Eylül 1925 tarihli kararnamelerle kapatıldı (T.C. Tarihi Cilt IV, s: 238

11 ERGİN, OSMAN: MAARİF Tarihi, Cilt. I S: 243.

san 1926 tarihli Milliyet Gazetesinde bir yazı yayınladı. Bu yazısında devletin resmi dili Türkçe olan Türkiye’de ezanın Türkçe okunmasının gayet olagan olduğunu söylemişti. Ayrıca, “Şer’i Şerifçe haram dil” olmadığına göre, Türkçenin de haram olmadığını, dolayısıyla bu olayın suç olarak nitelenemeyeceğini belirtmişti.

Duanın Türkçeleştirme çabaları süregelirken halk tarafından anlaşılan bir ibadetin gerekliliğini kavrayanlar hergün çoğalıyordu. Üniversite öğretim üyelerinin çoğu da bu görüşteydiler. Bunlara örnek olarak, Eğitim Profesörü İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) gösterilebilir. Milli Mecmuanın sosyal konular üzerine çeşitli profesörlerle bir görüşmesi vardır¹². Bu ankette din ile ilgili sorulardan biri “Müslümanlıkta inkılabın esasları ne olabilir?” dir. İsmail Hakkı Bey’in cevabının en önemli kısmı ise dil üzerinde durmasıdır: “İbadet, münhasıran Türk diliyle Türk edebiyatıyla yapılmalıdır. Hem hutbe, hem namaz hem de dualar Türkçe ve Türkler için olmalıdır” demektedir. Mabetlere “Türkçe din”in yanısıra güzel sesli müezzinler, keman, piyano gibi aletler de sokulması fikrindedir. Böylece Baltacıoğlu’nun san’at yönünden ve dil yönünden birlikte bir gelişme fikrinde olduğunu görürüz.

1924 yılında “Tevhidi Tedrisat Kanunu” ile eğitim birleştirilmiş, okullardan din dersleri çıkartılmıştı. 1928 yılında da Harf Devrimi ile her yerde Latin harfleri uygulanmaya başlandı. Bütün bu eylemler, ibadete de Türkçenin getirilmesi zamanının geldiğini gösteriyordu.

1931 yılı Ramazanını izleyen gecelerin birinde, Atatürk Dolmabahçe’de arasında hafızların da bulunduğu konuklarının yanında Hafız Saadettin Kaynak’a bir Türkçe hutbe okuttu¹³. Aynı yıl, yine Dolmabahçe’de Türkiye’nin en tanınmış müezzinlerini bir araya toplayan Atatürk, Ezan ve Kur’an’ın Türkçeleştirilmesi isteğinde bulundu. İlk olarak, Tekbir’in Türkçeleştirilmesi ele alındı. Bunu kararlaştırmak için dokuz kişilik hafızlar meclisi kuruldu. Başkanı, Hasan Cemil Bey’di. Dolmabahçe’de bir araya gelen hafızlar, camilerde Türkçe ezan okuyacak kimselerin hem Arapça, hem Türkçe bilmeleri, hem de müzikten anlamaları gereğinde görüş birliğindeydiler. Toplanan hafızlardan Hafız Kemal, “Allahü Ekber”i “Allah Uludur” diye çevirmek

12 ERGİN, Osman, A.g.e., Cilt V, s: 1632

13 ERGİN, Osman, A.g.e., Cilt V, s: 1632

istiyordu. Sultan Selim'lı Hafız Rıza diye tanınan Ali Rıza Sağman ise "Tanrı Uludur" şeklini sundu. Rıza Bey Anılarında, sonuç olarak Mustafa Kemal'in fikrini sormayı kararlaştırdıklarını yazmaktadır. Hatta, Atatürk'ün oturmakta olduğu üst kattaki salona, yüksek sesle Türkçe tekbir getirerek çıkmayı teklif ettiğini, bundan da Atatürk'ün son derece memnun kaldığını söyler. Ancak her iki şekli de birkaç kere dinleyen Atatürk, "Eskisi unutulsun" diyerek Rıza Bey'in "Tanrı Uludur" şeklini onaylamıştı;

"Tanrı Uludur Tanrı Uludur
Tanrıdan başka Tanrı yoktur
Tanrıdan başka Tanrı yokur
Hamd ona mahsustur"¹⁴.

Yine Rıza Bey'in hatıralarında, kendisinin dil bakımından "hamd" ve "mahsus" kelimeleri üzerinde durduğu yazılıdır. Atatürk ise "Şimdilik böyle kalsın. İstikbaldeki Türkler daha iyisini bulsun" diyerek sunulan şekli onadığını yazar.

Atatürk, Kur-an'ın tercümesinin de aslı gibi makamla okunmasını istiyordu. Çevirinin nesir olması ise bunu engellemekteydi. Kadir gecesi, Ayasofya'da Türkçe Hutbe okunduğunda Hafız Saadettin Kaynak kendi kısmına düşen "müzemmil" kısmını, hitabet şeklinde okudu. İlk olarak o gece radyo ile dünyaya duyurulan bu okumayı, Atatürk çok beğendi. Aynı gece Atatürk, Finlandiya Müslümanlarından teşekkür telgrafları aldı¹⁵.

Bu ara Kur-an'ın çeviri işlemleri süregeliyordu. Cumhuriyet Devrinde ilk tercüme Cemil Said tarafından Fransızcadan Türkçeye yapıldı. Çevirilerin çoğalmasından dolayı, Diyanet İşleri Reisliği çeviri işlemini üzerine aldı. Çeviri ve tefsirle Mehmet Akif (Ersoy) ile Elmalı Mehmet Hamdi Yazır görevlendirildi. Ancak, özellikle Araplar tarafından, bu çevirinin yapılamayacağı hakkında büyük tepkiler geldi. Gelen tepkilerin en büyüğü, Arap milliyetçisi Muhammet Reşit Rıde tarafından. Kur-an'da İmam Hanefi'den deliller getirmek suretiyle, Mehmet Akif'i çeviriden engellemeye kalkışan aynı kimşenin o sıralarda İngilizceye de yapılmakta olan çeviriyi desteklemesi,

14 ERGİN, Osman, A.g.e., Cilt V, s: 1621-1624

15 ERGİN, Osman, A.g.e., Cilt V, s: 1632

sorunun sadece Araplar tarafından Türklere karşı güdülen bir engelleme olduğunu ortaya çıkarmaktadır¹⁶. 1935-38 yılları arasında yapılan bu çeviri için Diyanet İşleri bütçesine 12,000 lira konuldu. Mehmet Akif, Kur'anın çevirilemeyip sadece nakledilebileceği kanısındaydı. Çevirilerin namaz kılmada kullanılacağını anlayınca, çevirileri geri aldı. Mehmet Hamdi Yazır, çeviriye tek başına devam etti. Ancak, basıldığı zaman çeviriçi tarafından bu çeviri ile namaz kılınmayacağı notu da dikkati çekti. Bu notun çıkarılmasını Yazır istemedi. Bunun üzerine İlahiyat Fakültesi Profesörlerden Şerafettin Yaltkaya ile İsmail Hakkı İzmirli'nin de bu konuda raporu istendi. Her ikisinin de namaz kılınabileceği raporu vermesi üzerine bu not kaldırıldı. 4 Ocak 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye Gazetesi, Ramazanda verilecek vaz konularını milli iktisadi konular, tasarruf, zekat ve fitirelerin de Tayyare ve Kızılay Cemiyetlerine verileceğine dair Diyanet İşleri Reisliğinin kararını bildiriyordu. 22 Ocak 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye ise, Yerebatan Camiinde Hafız Yaşar Bey'in Kur'andan seçtiği bir parçayı ilkin Arapça, sonra Türkçe olmak üzere rast makamında okuduğunu yazıyordu. Bundan sonra Türkçe Kur'an okumalar devam etti. Halktan da büyük rağbet gördü. Hakimiyeti Milliye gazetesi, muntazaman Türkçe Kur'an okuyacak hafızların isimlerini veriyordu.

1932 yılı Ramazan Bayramı'nda camiide Türkçe uzan okunmasına karar verildi. Atatürk, bu görevi yerine getirmek için yine Sadettin Kaynak'ı seçti. Kaynak'ın hatıralarında İstanbul halkı arasında ötedenberi Ramazanın son Cuma namazını Süleymaniye'de kılanların tüm günahlarından arınacağı inancının yaygın olduğu, bu nedenle de bu camii özellikle bu belirli günde dolup taşığını yazmaktadır. Atatürk'ün de bu durumdan yararlanarak, bu camii seçtiği anlaşılır. 3 Şubat 1932 tarihinde okunan Türkçe Hutbenin konusunu bizzat Atatürk seçmiştir. (Konu, yine Sadettin Kaynak'ın hatıralarından "O gafiller yeryüzünü ifsat etmeyin dendiği zaman bir ifsat değil, islah ediyoruz" derler, halbuki işte onlar müfsittirler. Fakat ne yapıklarının farkında değillerdir" diye başlar). Kıyafete gelince, Atatürk sarık katiyyen istemiyordu. Günlük kıyafet, açık baş ve soğuk dolayısıyla de palto giyilebileceğini söyledi. Böylece 6 Şubat 1932 tarihli

16 ARSEL, İhan Prof. Dr. Arap Milliyetçiliği Davasında Türk Aleyhtarlığı Unsuru, A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: XXIX s: 3-4, Ank. 1973

Milliyet Gazetesinde Saadettin Kaynak'ın bu kıyafetle ezan okurken resmi yayınlandı. Hutbenin okunmasını imamın namaz kıldırması izledi. O günkü olaganüstü kalabalık içinde bir Arab'ın duayı protesto için olay çıkarmak istemesi de dikkate bile alınmadı¹⁷. Bundan sonra, bütün camilerde Türkçe ezan okunmaya başlandı. Atatürk, kesinlikle layık bir düzen amaçlıydı. Bu sebeple, Türkçe dua ve ezan işini devletin dine karışması olarak yorumlanabileceğinden resmîyete dökmedi.

1933 yılı Şubat ayında Atatürk bir yurt gezisine çıkmıştı. İzmirde iken, Bursa'da Türkçe Kur'an okunması yüzünden çıkan bir gericilik olayını duydu. Olay şöyleydi: Bursa'da Ulucamîde 1 Şubat 1933 tarihinde Türkçe okunan, dua üzerine 30 kadar gericî, Evkaf Müdürlüğüne bir grup halinde giderek Kur'anın Arapça okunmasını istemişti. Evkaf Müdürlüğünden sonra valiliğe giden bu gericiler, polis tarafından dağıtıldı. Olayın bastırılmış olması, Atatürk'ü derhal Bursa'ya gitmekten alkoymadı. 6 Şubat 1933 tarihinde Bursa'da incelemeler yapan Atatürk¹⁸, o gün Anadolu Ajansına olayın pek önemli olmayıp suçluların cezalandırılacağını söylemişti. Ayrıca asıl sorunun din değil, dil olduğunu belirtmiş "Türk milletinin milli dili ve benliği bütün hayatına hakim esas kalacaktır" demişti. Bu bildiri ertesi gün Hakimiyeti Milliye ve diğer gazetelerde de yer aldı.

Bursa hadisesinden bir ay sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı bir tamim hazırlayarak üç ayrı "Türkçe" şekilde hazırlanan salat'ın Türkçe okunması için bildiri göndermiştir:

"Diyanet İşleri 6.3.1933 tarihli Tamimi:

Öz dilimizle her tarafta Türkçe ezan okunduğu bir zamanda minarelerde Arapça salat ve selam okumak ahenksiz düşeceği gibi hükümeti celilenin takip buyurduğu maksadı milliyeye de uygun gelmediğine binaen, İstanbul'daki erbabı ihtisasla bilmuhabere yukarıda yazılan 3 suret ile Türkçe tekbir gönderilmiştir. Her hangisi arzu olunursa icabında alakâdarların ondan okumaları tamimen beyan olunur".

17 ERGİN, Osman, Maarif Tarihi Cilt V, s: 1667

18 ÜLKER, Reşit: Ata'nın Bursa Nutku, İstanbul, 1967 s: 17

Bu tamimle Atatürk'ün ölümü arasında geçen sürede ezan, hutbe ve salatlar Türkçe okunmuştur. Yalnız bu işlem, hiçbir zaman kanunla saptanmadığından Atatürk'ün ölümünü izleyen yıllarda Türkçe okumalar kısıtlanmıştır. Yine de 26 Haziran 1941 tarih ve 4055 sayılı kanuna göre, Arapça okuyanların cezalandırılacağı öngörülmüştür¹⁹. Ancak bu önlem bile "Arapça dua"nın yeniden filizlenmesini önleyemedi. 1948 yılında kurulan Millet Partisi'nin parti programı, her ferdin istediği dine istediği dilde tapınabilmesi prensibini kapsıyordu. Hatta parti başkanı Hikmet Bayur Bey, devletin bu esasa karışmasını layiklik prensibine karşı bir eylem olarak niteliyordu²⁰.

Bu ara zaten oldukça tavsamış olan Türkçe ezan hakkındaki kanun 1950 yılında, Türk Ceza Kanununun 526 ncı maddesinden kaldırıldı (16 Haziran 1950 tarih ve 5665 sayılı kanun)²¹ ve böylece, Arapça ezana dönüşüm gerçekleşti.

19 DAVER, Bülent, Laiklik, Ankara 1955 s: 171

20 JASCHKE, Gotthard, Yeni Türkiye'de İslamlık, Ank. 1972 s: 43.

21 DAVER, A.g.e., s: 172